

МАРГУЛОВ А.Х.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ АССИРІЙЦІВ м.РОМНИ У 1920-1930-х РОКАХ

У статті досліджуються основні етапи взаємодії ассирійської громади міста Ромни та державно-партійних органів в області національно-культурної політики. На даному прикладі зображено асиміляційний вплив на населення, що мав місце у 20-30-х роках ХХ ст.

Бурхливий розвиток етнокультурного життя національних меншин у 20-30-х роках ХХ ст. в Україні зустрів широку підтримку з боку цих громад. Це цілком виправдано, тому що у межах проведення коренізації з'являлася розгалужена мережа культурно-освітніх установ національних меншин, приділялася увага збереженню та дослідженню національно-культурної спадщини, з'явилися національно-адміністративні райони та ін. Але, на жаль, за широкою протекціоністською політикою уряду ховалися й інші бажання, а саме: намагання привести норми духовного та культурного життя населення країни до уніфікованих стандартів. Завуальовані методи впровадження цих стандартів призвели до істотних змін звичаєво-традиційних норм життя національних громад.

У зазначений в дослідженні період ассирійська громада України зазнала суттєвого втручання з боку впровадженої державної політики. Дієвою сферою впливу у партійно-радянській політиці була етнокультурна та освітня сторони життя. Ассирійці м.Ромни опинилися у самому вирі цих подій, вони на власній долі відчули всі "позитивні" перетворення радянської тоталітарної машини. Сьогодні при формуванні концепції державної етнонаціональної політики, на нашу думку, дуже корисним буде використання історичного досвіду як досягнень, так і недоліків, задля гармонізації національних стосунків у суспільстві.

На жаль, не існує узагальнюючих праць, в яких науковцями за допомогою залучення документальних матеріалів було зроблено спробу без упереджень, з позиції нового часу системно проаналізувати питання етнокультурних досягнень ассирійського населення м.Ромни у 20-30-х роках ХХ ст. Існуючі роботи таких дослідників, як К.Матвеев, Ф.Бахтинський, І.Садо, та інші розкривають лише певні аспекти повсякденного життя та особливостей співпраці з державною владою в етнокультурній сфері [1].

Джерельною базою нашого дослідження є матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Сумської області.

Автор дослідження ставить собі за мету розглянути особливості національно-культурного життя етнічних ассирійців м.Ромни у 1920-1930-х роках.

До початку Першої світової війни асирійці жили в долинах Персії та у горах турецької Месопотамії - це були території найбільш компактного розташування їх поселень. В цих місцевостях зберігалися традиції та звичаї, самобутня культура, витоки якої беруть початок ще з часів існування могутньої Асирійської держави. Під час та після війни переважна частина асирійців, тікаючи від турецько-курдського переслідування, опинились на території Росії. Приймавши бік Росії, вони були незамінним союзником російської армії ще з періоду російсько-персидських та російсько-турецьких війн. Ця підтримка викликала, в свою чергу, особливе ставлення царату. Асирійцям надавалася військова, продовольча та гуманітарна підтримка.

Окремі поселення та нечисленні групи асирійців почали з'являтися на території Російської імперії ще наприкінці XVIII ст. [2, с.66]. Як правило, то були заробітчани, які приходили на сезонну працю, і переселенці, які займалися сільським господарством та мали офіційний статус. Географія такого розселення - Закавказзя та Північній Кавказ. І тільки з 1914 р. в період масового примусового переміщення асирійців у Росію вони починають розселятися по всій території імперії. Відсутність готовності до такого масового переселення, внутрішні проблеми, пов'язані з суспільно-політичними та економічними наслідками Першої світової війни, а пізніше - революційні події зумовили відношення властей до біженців. Залишившись без матеріально-правової підтримки держави, асирійці були вимушені вирішувати соціально-економічні проблеми, що виникали, самостійно.

Україна, входячи до складу російської імперії, була одним із потенційних місць розселення асирійців. Починаючи з XIX ст., перебування нечисленних груп асирійців було зафіксовано в архівних матеріалах того періоду. Вони займалися переважно некваліфікованою працею, періодично просили милостиню або вдавалися до шахрайства.

Початок минулого століття ознаменувався періодом масового проникнення асирійців до України - родючі землі, набираюча темпи індустріалізація робили цю республіку привабливою при обранні асирійцями місць проживання. Асирійські громади з'явилися переважно у містах: Київ, Юзівка, Лубни, Прилуки, Ромни, Маріуполь, Полтава, Катеринослав, Харків та інших.

Несвідомо скориставшись відсутністю дієвої державної гуманітарної політики, а подекуди взагалі відсутністю державної влади, асирійцям вдавалось на початку 1920-х років залишити беззмінним основні елементи традиційної культури на тлі часткового збереження повсякденних практик існування громади. Це гарантувало відстороненість від державної політики та втілення в життя "фіктивної" моделі співробітництва між асирійцями та державою - виконання формальних вимог при збереженні об'єктивної автономії. Тобто ані держава, ані асирійські громади не співпрацювали у тісній взаємодії задля єдиної мети, вдосконалення етнокультурного простору. Але це докорінно змінилося з закріпленням у владі більшовиків. Під тиском владних партійно-державних інстанцій, які мали на меті втілення в життя тоталітарного контролю над суспільством, асирійці задля фізичного збереження були приречені до моделювання стратегій і тактик поведінки, істотно не притаманних традиційній свідомості.

Ассирійська громада м.Ромни формувалась із п'ятнадцяти сімей, які приїхали з Персії у 1915 р. Це були вихідці з сіл Мавана та Туляки [3]. Питання щодо чисельного складу ассирійців м.Ромни, на наш погляд, через відсутність у науковому обігу фактичного матеріалу з проблематики майже не досліджено. Навіть відомості офіційної статистики, а саме Всеросійського перепису населення 1926 р. - не відображають існуючої картини. Так, за даними перепису в Роменській окрузі проживало 9 чоловіків та 9 жінок, тобто 18 ассирійців, усі мешкали у містах [4]. Але з клопотання т.Біт Шумуна до інспектора Народної освіти Роменського округу від 7 вересня 1927 р. ми зафіксували 150 осіб. У 1930 р. у місті вже налічувалося 14 сімей - 62 особи за даними правління трудового товариства [5]. Це свідчить або про недбальство посадових осіб у питаннях обліку національного населення або недосконалість дієвості цієї системи. Треба констатувати, що ці розбіжності виявилися щодо недосконалості обліку ассирійського населення радянської України, наявності іноземного громадянства, що надавало можливість вільно пересуватися як в межах держави, так і за її кордони, та міграційної активності населення.

Ассирійці м.Ромни мали свої особливості з-поміж інших ассирійських громад України. Незважаючи на нечисленний склад, вони декларативно зафіксували "наближення" до співпраці із владою більшістю своїх дій. Вони відповідали етнічній "свідомості", запропонованій владою. Але сьогодні виникає питання: що ховалося за цими процесами?

Специфіка поширення у національну свідомість нових стандартів радянської ідеології відпрацьовувалася впродовж 1920-х років та мала характерні риси: посилений тиск на будь-які прояви релігійності, дискредитація більшості ознак традиційного етнічного світосприйняття на тлі популяризації радянського способу життя. Були використані усі можливі заходи задля поширення в етнічній свідомості міфу про невід'ємність та єдиноправильність цього способу.

Практичні дії партії у напрямку "великого перелому" ассирійського населення України були типовими, як до інших національностей СРСР. Подолання мовного бар'єру, впровадження освітньої реформи та культосвітніх заходів, намагання залучити на свій бік із числа найбільш освічених та впливових у своєму середовищі ассирійців. Ці заходи, на думку партійного керівництва, гарантовано повинні були змінити деякі усталені в етнічному повсякденні норми.

Відсутність володіння російською або українською мовами створювало штучні перепони у соціально-економічній адаптації ассирійців у суспільство, та найважливіше - робило цю громаду недоступною до російськомовних партійно-державних співробітників. Тому на першому засіданні загальних зборів 21 червня 1925 р. ассирійці м.Ромни, заслухавши доповідь Ю.І.Геворгідзе про стан культпросвіт роботи, вирішили організувати гурток при клубі національних меншин та провести кампанію з ліквідації неграмотності [6]. На цей недолік нарікає й уповноважений ассирійської народної делегації на Полтавщині, у своєму клопотанні від 3 грудня 1923 р. до роменського ОВК. Він намагається поліпшити матеріальні умови та покращити просвітницьку роботу серед біженців [7].

Перебіг етнокультурних процесів у формуючому тоталітарному суспільстві був закономірним. Протягом нетривалого історичного проміжку часу етнокультурне життя асирійської громади зазнавало як піднесення, так і часткового або повного забуття. Всі ці процеси були безпосередньо залежні від провідного курсу політики правлячої партії. Умовно поділяючи досліджуваний період на етапи взаємодії асирійців з державою у національно-культурній галузі, ми маємо можливість виокремити першу половину 1920-х років: час індиферентного ставлення до потреб асирійської громади. Друга половина 1920-х років - період активної співпраці та підтримка усіх громадських ініціатив асирійців з боку держави. Середина та кінець 1930-х років - період встановлення тоталітарних важелів керування суспільством та згортання проявів усіх напрямів розвитку національної самобутності.

Численні директиви та плани заходів представників місцевих органів влади дають нам уявлення про бажання відкрити школу в м.Ромни з асирійською мовою навчання. Але вирішальне слово у цьому питанні залишалося саме за громадою. Після ретельного обстеження т.Біт Шумуна, уповноваженого з роботи серед асирійського населення України, який звернув увагу місцевого виконавчого комітету на недоліки у роботі, було зроблено перший крок [8]. Завдяки цьому факту асирійська група з 23 грудня 1927 р. при роменській трудшколі №7 розпочала навчання. Бажання отримати освіту було виявлено не лише у дітей, а й у дорослої частини населення. Так, ми маємо перелік асирійців, бажаючих ліквідувати свою неграмотність. З-понад 21 прізвища зустрічаються як чоловічі, так й жіночі [9]. Вчителем у школі на прохання асирійської громади був призначений Ю.І.Геворгідзе [10]. Отримавши освіту національною мовою ще в Персії, він був єдиною особою, яка мала можливість викладати.

За даними ОКІНО по м.Ромни у 1928-1929 навчальному році працювала асирійська трудшкола №7, в якій було 11 дітей. Особливістю навчального процесу були заняття у неділю задля того, щоб діти не відвідували ніяких релігійних заходів. Також працювала 4-річка, яку відвідували 9 дітей (7 хлопців та 2 дівчат) - усі діти кустарів [11].

Школа виконувала ще й соціальну функцію. Більшість із учнів 7-ої роменської трудшколи належали до незаможних прошарків населення. Паралельно з навчанням відбувалися спроби керівництва школи отримати ордери на мануфактури для найбідніших дітей: зверталися за цим до місцевих органів влади [12].

Цікавим є той факт, що незважаючи на голосну назву трудшколи, в ній працювала завідувачем та вчителем одночасно одна й та же особа - Ю.І.Геворгідзе. Ця обставина позначалася негативно на навчальному процесі. Так, заняття не проводилися з огляду на відсутність вчителя протягом 1-19 травня 1929 р. (лікування дружини у м.Харків) та з 5 серпня до 15 вересня 1929 р. (перебування на курсах підвищення кваліфікації у м.Армавір) [13].

Виховний процес в асирійській школі вибудовувався на запереченні релігії та загальних норм суспільного співжиття, які ґрунтувалися на ній і звичаєвому праві. Учні були вимушені навчатися по вихідних задля неупустимості відвідування церкви та брати участь у гуртках безвірників

[14]. Інновації в освітянській сфері спричинили глибинний конфлікт поколінь не лише через світоглядні розбіжності, а й через знецінення традиційних культурних цінностей.

З точки зору громади, мовна традиційність була запорукою збереження усталених традиційних звичаїв та етнокультурних практик життя. Але, враховуючи факт поширення тогочасних державних тенденцій, загальне зібрання ассирійців міста 19 листопада 1928 р. за присутності 17 чоловік вирішило ввести російську мову до предметів обов'язкового викладання в ассирійському лікнепі - відчувався подих примусової русифікації [15].

Школа у своїй діяльності зіштовхнулася із великою кількістю проблем, вирішення яких не залежало від місцевої громади ассирійців. Навчальний процес не був забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, бракувало фінансування побутової сфери, не вистачало навчальних посібників та літератури національною мовою, а випускники не мали можливості продовжувати навчання ассирійською мовою. Негативно позначилася на діяльності школи постанова РНК УРСР від 29 червня 1938 р. "Про реорганізацію особливих національних шкіл, технікумів, ... національних відділів та класів у школах, технікумах і вузах УРСР". Згідно з нею, вже до 1 серпня 1938 р. мала відбутися реорганізація 766 особливих національних початкових шкіл [16]. Вказані недоліки та заходи вказують нам на деяку декларативність у намаганні місцевої влади надати можливість ассирійцям здобути освіту національною мовою.

Існувала у місті маленька бібліотека, яка мала видання ассирійською мовою. Підбір літератури до бібліотеки, як до навчання у школі та лікнепу, був витриманий згідно з вимогами часу. Через відсутність видавництва ассирійською мовою в Україні зверталися до Грузії та Москви. Замовлення літератури носило революційний характер. Так, за державний кошт замовлялася література партійно-просвітницької спрямованості, що сприяло отриманню "необхідної" інформації молоддю. Також було отримано від московського осередку "Хаядти" абетки на новому "радянському" ассирійському алфавіті. Отже, примусово поширювалися штучні заходи в ассирійській лінгвістиці. Література національного спрямування штучно замінялася творами радянсько-партійних діячів, літературою до перевиборів, яка мала неприхований "просвітницький" та пропагандистський характер [17].

Більшість із заходів національно-культурного спрямування, які були запропоновані ассирійцям, мали подвійні стандарти. Вони були покликані полегшити перехід від усталених норм традиційного життя громади до вимог полівалентного, яке формувалося тоталітарним суспільством. На це вказують конкретні дії влади. Так, за планом роботи роменського ОВК на червень-вересень 1928 р. передбачалися: організація червоного кута для ассирійців та дії з притягнення жінок до праці задля полегшення їх залежності від чоловіків [18]. Також типовим було те, що при рішенні організувати гурток при клубі національних меншин (1925 р.) директор клубу наполягав на вступі ассирійців до лав союзу кустарів [19].

Ассирійські громадські діячі вільно опанували сучасну лексику та мали можливість робити наголос на дотриманні обраного партійного курсу на

свою користь. Так, заради відкриття у 1927-1928 навчальному році групи навчання т.Біт Шумун наголошував: "Невозможно держать эту нацию в загоне, как в Персии и Турции". Як ми бачимо, дуже правильно розставлені акценти [20].

Натомість вагома частина красномовства була покликана на демонстрацію переваг радянського способу життя для асирійців. Виступаючи на урочистому зібранні батьків учнів асирійської трудшколи №7 з нагоди першого випуску, завідувач школи т.Геворгідзе наголосив: "это собрание всколыхнуло темную массу, которая поняла значение культуры..", "...в вашей стране мы имеем голос, равный всем, школы, общество, улучшение быта..." [21].

Не усвідомлюючи руйнівні наслідки своїх полум'яних промов, "свідомі" асирійці за вказівкою та під наглядом представників влади посилали позиви-виклики для національної спільноти, які за змістом відповідали уявленням радянського керівництва про національну політику. "...Устройство школ на родном языке - еще раз подтверждает желание уравнивать нас со всеми другими народами...", "...асирийцы в других цивилизованных странах такого не имеют, мы не забываем ваше стремление объединить нас...", "...мы ошибались в недооценке политики партии и действий советской власти...", "...будем участвовать в построении социализма...", "...отстаивать свои права от империалистов Персидского государства..." - все це асирійці м.Ромни чули від своїх одноплемінників [22].

Для забезпечення культурних потреб місцевих асирійців завдяки зусиллям громади та за її фінансової підтримки було відкрито клуб у місцевому клубі національних меншин, який був розташований в одній кімнаті [23]. Дійсним здобутком функціонування клубу було існування драматичного гуртка, який навіть мав публічні виступи [24].

Але його утримання було клопотом громади, недофінансування було постійним явищем: влітку вимикали світло, антисанітарні умови, взимку опалювався пічкою через брак коштів [25]. Клуб відігравав роль обов'язкового елемента у схемі надання демократичних прав та задоволення культурних потреб асирійського населення м.Ромни, фактично не впливав на підвищення культурного рівня населення.

Бажаючи вирішити нагальні соціально-економічні та культурні потреби, асирійська громада м.Ромни організовується у спільноту. Статут "Трудової громади асирійців в м.Ромни" було зареєстровано 24 вересня 1928 р. [26]. Основні завдання товариства, зафіксовані у статуті, знаходилися у площині поліпшення культурних умов існування громади: ліквідувати неграмотність, підняти культурний рівень членів товариства. На ці потреби навіть передбачалося створення культурного фонду (при вступі кожного члена товариства сплачувалися 5 копійок). Формалізуючи таким чином свої стосунки із асирійцями в неприродній для них спосіб та вуалючи справжні намагання, провідною тезою статуту було зазначено "...ввести в русло существующего строя на социальных началах..."[27].

Впровадження політики українізації обмежалося стосовно асирійців декларативними заходами у культурно-освітній сфері, ігноруючи при цьому етнічний менталітет та побут. Жодної згадки про ці важливі складові

існування етнічності у планових заходах державних установ та громадських організацій роменських ассирійців виявлено не було, лише у звіті Біт Шумуна зазначено: "...участвуют в празднествах, торжествах на родном языке...". Ці заходи відбувалися без підтримки, але під наглядом партійних органів. У цей час навіть у культурній царині ставилися якісь штучні показники, досягнення яких було справою етнічних громад. Ассирійська громада намагалася досягти "київського рівня" та викликати ассирійців інших міст на соціалістичні змагання [28].

Тим часом суспільно-політична ситуація на початку 1930-х років була вже зовсім іншою, поступово змінювалося й ставлення уряду до культурних потреб національних меншин. Намагання уряду пришвидшити духовний розвиток меншини та протягом невеликого терміну "радянлізувати" ассирійців не дало очікуваних результатів.

Хиби національної політики більшовиків були наочні: поза межами державних культосвітніх установ залишалася основна частина ассирійського населення міста, більшість громади продовжувала бути неписемною. Недооцінка дотримання усталених норм функціонування громади, заснованих на звичаєвому праві та релігійних вподобаннях, відсутність наукових знань з історії та демографії ассирійців, обмеженість у виборі партійних працівників із знанням мови шкодили віднайденню шляхів культурного діалогу між громадами та державою в природній спосіб. У цей час було розпочато механізм зовсім іншого "діалогу", заснованого на тоталітарних методах впливу на ассирійців за допомогою поширення репресивної політики. Це на довгі роки позбавило ассирійців м.Ромни еволюційних форм розвитку етносу та призвело до часткової втрати деяких національних особливостей.

Дослідження національно-культурної політики радянського уряду у 20-30-х роках ХХ ст. у відношенні до ассирійської громади м.Ромни - це крок до зображення цілісної картини асиміляційного втручання у національне середовище. Це питання досі чекає на подальше ґрунтовне дослідження.

1. Матвеев К.П. Ассирийцы в городах Европейской части СССР. - М., 1985. - 160 с.; Матвеев А.К. История и этнография ассирийцев / А.К.Матвеев, К.П.Матвеев. - М., 1990. - 257 с. - (Материалы к серии "Народы Советского Союза". Выпуск 1. Ассирийцы). Материалы к библиографическому словарю ассирийцев в России (XIX - середина XX века) / сост. И.С.Садо. - Изд. 2-е испр. и доп. - СПб.: Прас-Атра, 2006. - 176 с., ил., табл.; Бахтинський Ф. Ассирійці (Айсори) у Києві / Ф.Бахтинський // Східний світ. - 1928. - №6. - С.213-235; Скоробагатов В. Айсори в СССР / В.Скоробагатов // Просвещение национальностей. - 1931. - №1. - С.64-70. - Библиогр.: с.70.

2. Скоробагатов В. Вказ. праця.

3. Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.5581. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.12.

4. Всесоюзная перепись населения 1926 г.: УССР. Правобережный подрайон. Левобережный подрайон. Отдел переписи: Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. - Т.12 / Труды ЦСУ СССР. - М.: Изд. ЦСУ СССР, 1928. - Арк.304-305.

5. Центральний державний архів вищих органів влади України. - Ф.413. - Оп.1. - Спр.372. - Арк.110.

6. ДАСО. - Ф.Р5805. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.134.

7. Там само. - Ф.5698. - Оп.1. - Спр.32. - Арк.77зв.

8. Там само. - Ф.5601. - Оп.1. - Спр.932. - Арк.5.

9. Там само. - Ф.Р5581. - Оп.1. - Спр.5. - Арк.1, 2.

10. Там само. - Ф.560. - Оп.1. - Спр.932. - Арк.5-7.
11. Там само. - Ф.Р5601. - Оп.1. - Спр.1272. - Арк.11-22.
12. Там само. - Спр.1241. - Арк.1, 2.
13. Там само. - Ф.5601. - Оп.1. - Спр.1241. - Арк.7-8.
14. Там само. - Спр.1272. - Арк.11.
15. Там само. - Ф.5805. - Оп.1. - Спр.16. - Арк.114.
16. Якубова Л.Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20-30-ті роки): коренізація і денационалізація / Л.Д.Якубова // Український історичний журнал. - 1999. - №1. - С.51-52.
17. ДАСО. - Ф.5805. - Оп.1. - Спр.16. - Арк.30; Ф.Р5581. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.44.
18. Там само. - Ф.5805. - Оп.1. - Спр.14. - Арк.250.
19. Там само. - Спр.1. - Арк.134.
20. Там само. - Ф.5601. - Оп.1. - Спр.932. - Арк.1, 3.
21. Там само. - Арк.6, 7.
22. Там само.
23. Там само. - Ф.Р5581. - Оп.1. - Спр.3. - Арк.31.
24. Там само. - Ф.Р5805. - Оп.1. - Спр.14. - Арк.228.
25. Там само. - Ф.Р5581. - Оп.1. - Спр.3. - Арк.8, 9.
26. Там само. - Спр.5. - Арк.1, 2.
27. Там само. - Ф.Р5805. - Оп.1. - Спр.14. - Арк.135.
28. Там само. - Спр.16. - Арк.114.

Маргулов А.Х.

Национально-культурный вектор развития ассирийцев г. Ромны в 1920-1930-х годах

В статье исследуются основные этапы взаимодействия ассирийской общины города Ромны и государственно-партийных органов в области национально-культурной политики. На данном примере показано ассимиляционное воздействие на население, которое имело место в 20-30-х годах XX ст.

Margulov A.H.

National-cultural vector development of Assyrians of the city Romny in 1920-1930

The article researches the main periods of interaction of Assyrian community of the city Romny and state-party authorities in the sphere of national-cultural politics. This example describes assimilation interaction on the population which occurs in 20-30es of the XX century.

Отримано 1.03.2011